

FENOMENALIZĂRI ALE OMONIMIEI ȘI AMBIGUITĂȚII SINTACTICE (II)¹

B. LA NIVEL INTERPROPOZIȚIONAL

1. Propoziții subordonate omonime

Omonimia sintactică se manifestă și la nivelul frastic, însă există puține studii de specialitate în lingvistica noastră care să o abordeze (printre puținele: Hodiș 1970, p. 44–47 și Hoarță Cărăușu 2005, p. 50–52).

Astfel, se pot distinge următoarele tipuri de ambiguitate la nivelul propozițiilor subordonate:

(a) Propoziții ambigue subordonate unei propoziții principale:

(1) *Când venii, el plecă.*

Propoziția subordonată *când venii* poate admite două interpretări: circumstanțială temporală, dacă arată timpul când se petrece acțiunea, și circumstanțială causală, dacă arată motivul acțiunii exprimate de verbul *plecă*.

(2) *Ne-ar lovi dacă am spune adevărul.*

Propoziția subordonată *dacă am spune adevărul* admite tot două soluții: causală și condițională. Interpretarea condițională este reliefată de faptul că predicatul celei de-a doua propoziții este la modul condițional-optativ.

(3) *Voi ști când vei veni* (Hodiș 1970, p. 28).

Propoziția subordonată *când vei veni* admite două interpretări: completivă directă și circumstanțială temporală.

Analizând această propoziție, Viorel Hodiș (*ibidem*) consideră că omonimia sintactică își are originea în raportul tranzitivitate absolută – tranzitivitate relativă: *Subordonata când vei veni poate fi receptată de interlocutor, cu egale șanse, fie completivă directă, când verbul regent e analizat drept tranzitiv relativ, fie circumstanțială temporală, grație analizei (tot atât de posibile) a aceluiași verb regent ca tranzitiv absolut.*

În ceea ce ne privește, considerăm că există verbe tranzitive și intransitive (nu tranzitive absolute și tranzitive relative), iar *valența unui verb tranzitiv trebuie*

¹ Pentru partea I, vezi „Dacoromania”, serie nouă, XVII, 2012, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 68–80.

DACOROMANIA, serie nouă, XVIII, 2013, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 132–137

completată în mod obligatoriu, nu facultativ (Hoarță Cărașu 2005, p. 44). Credem că, în exemplul de mai sus, dubla interpretare semantico-sintactică este posibilă din rațiuni prozodice; variația de intonație este cea care permite acest lucru. Inserând în regentă adverbul corelativ *atunci*, subordonata va avea o singură interpretare: circumstanțială de timp.

Luminița Hoarță Cărașu (2005, p. 45) apreciază că „fraza în discuție are două interpretări sintactice numai dacă avem în vedere faptul că *structura de suprafață* **Voi ști când vei veni** conține structura de adâncime **Voi ști asta când vei veni**. În acest caz, propoziția **când vei veni** poate fi fie circumstanțială temporală a acțiunii exprimate de verbul *a ști*, fie apozitivă, explicând antecedentul *asta*”.

(4) *Putem să ne ducem, că n-are să ne omoare (ibidem).*

Propoziția subordonată *să ne ducem* poate fi analizată ca o completivă directă, cu regent verbul tranzitiv *putem*, și apozitivă, dacă vom considera că structura de suprafață dată conține structura de adâncime: *Asta putem să ne ducem*. (unde apozitiva explică antecedentul *asta*) (vezi *ibidem*, p. 46).

(5) *Părea că a învățat.*

Propoziția subordonată *că a învățat* admite două interpretări: subiectivă – *Se părea că a învățat*. și predicativă – *El/ea părea că a învățat*.

(b) Propoziții ambigue subordonate unei propoziții subordonate:

Ar veni să ne lovească dacă am spune adevărul.

Fraza poate conține următoarea schemă sintactică: principală + finală + condițională/cauzală.

După numărul propozițiilor ambigue din frază, se pot distinge (*ibidem*, p. 51):

- (a) fraze care conțin o singură propoziție ambiguă (vezi frazele de mai sus);
- (b) fraze care conțin două sau mai multe propoziții ambigue.

Tu să șezi la grajd, nedeslipit, și să îngrijești de calul meu ca de ochii din cap, că de-oi veni pe-acolo și de n-oi găsi trebile făcute după plac, vai de pielea ta are să fie².

Propozițiile subordonate introduse prin *de* și aflate în raport de coordonare copulativă admit două interpretări: condițională și temporală.

Despre omonimie sintactică se poate vorbi și în cazul propozițiilor subordonate introduse prin pro-adverbe/adverbe relative³, având ca regent un verb impersonal sau o expresie verbală impersonală. În fraza: *E bine când înveți*, subordonata poate fi interpretată ca subiectivă sau ca temporală. Maria Vulișici

² Exemplu preluat din Drașoveanu, Dumitrașcu, Zdrengea 1966, p. 83.

³ În legătură cu noțiunile *pro-adverb* și *pro-adjectiv*, vezi M. Vulișici Alexandrescu, articolele citate în bibliografie.

Alexandrescu (1995, p. 64) propune ca mijloc de dezambiguizare posibilitatea inserării în regentă a unui corelativ adverbial: *E bine atunci/Atunci e bine când înveți*. Aici, propoziția subordonată nu poate fi decât temporală.

Pe lângă acest procedeu al inserției lexematice, Maria Petrescu (2003, p. 248) aduce și alte argumente pentru considerarea propozițiilor de acest fel ca fiind circumstanțiale:

(a) semantismul jonctivului, care impune felul subordonatei: *E bine cum scrii*. – CM; *E bine când înveți*. – CT; *E bine unde locuiești*. – CL; *Îi place unde locuiești*. – CL;

(b) posibilitatea inserării subiectivei: *E bine [să renovezi] unde locuiești*.

Contragerea, frecvent întâlnită în practica analizei școlare, nu poate fi considerată un mijloc de dezambiguizare: *E bine cum scrii* – (a) *E bine așa* – CM și (b) *E bine asta* – SB.

Suntem de părere că, în situații de acest tip, cel mai util mijloc de dezambiguizare este contextul lingvistic și extralingvistic, coroborat cu morfemele suprasegmentale (intonația, pauza și accentul frastic). Un enunț admite mai multe interpretări numai dacă îl desprindem din contextul său lingvistic, necunoscându-l nici pe cel extralingvistic. Deși o anumită secvență se constituie în ambiguitate sintactică în planul comunicării orale, aceasta se dezambiguizează prin apelul la mijloacele mai sus enunțate.

O intonație ascendentă a subordonatei și accentul frastic pe pro-adverbele/adverbele relative (*unde, când, cum*), devenite, în unele situații, conjuncții subordonatoare, întrucât au suferit un proces de desemantizare, potențează valoarea circumstanțială, iar intonația descendentă evidențiază valoarea de propoziție subiectivă.

Astfel, unele dintre propozițiile ambigue se pot dezambiguiza prin apelul la elementele prozodice (mai ales intonația), prin configurarea unui context extralingvistic mai larg, iar altele admit, pur și simplu, două interpretări semantico-sintactice:

[*Dacă se întâmplă ceva*¹] [*de care tu să nu iei cunoștință*²] / *e*³ / [*ca și cum n-ar exista*⁴]. (apud Dragomirescu 1975, p. 103).

Soluții: – 1. SB, 2. AT, 3. PP, 4. PR; – 1. CȚ, 2. AT, 3. PP, 4. CM comparativă condițională

[*Și dacă ramuri bat în geam*¹]
 Și [*dacă se cutremur plopii*²]
 / *E*³ / [*ca în minte să te am*⁴]
 Și- [*ca n-ai să te apropii*⁵]⁴

⁴ Exemplu comentat în Dumitrașcu 1968.

Soluții: – 1. SB, 2. SB, 3. PP, 4. CS, 5. CS; – 1. SB, 2. SB, 3. PP, 4. PR, 5. PR⁵;
– 1. CȚ, 2. CȚ, 3. PP, 4. SB, 5. SB⁶.

De cele mai multe ori, propozițiile subordonate circumstanțiale sunt cele care cumulează mai multe valori semantico-sintactice. Acest lucru se întâmplă, pe de o parte, datorită plurifuncționalității unor conjuncții subordonatoare, iar, pe de altă parte, datorită eterogenității semantico-sintactice a pro-adverbelor (în special, *unde*, *când*, *cum*). Ca urmare a acestui fapt, aceași conjuncție subordonatoare și același adverb relativ pot introduce subordonate diferite. Dacă subordonatele necircumstanțiale se deosebesc prin termenul regent, subordonatele circumstanțiale se deosebesc prin sensul relațional purtat de relatem. (Drașoveanu 1997, p. 21 și urm.) „La aceste subordonate natura elementului regent contează mai puțin, de aceea după aceeași regentă pot apărea subordonate foarte diferite, deosebite prin elementul introductiv” (GLR 1966, vol. II, p. 258):

Vin unde vrei (circumstanțială temporală);

Vin când vrei (circumstanțială temporală);

Vin pentru că îmi ceri (circumstanțială cauzală);

Vin ca să vorbim (circumstanțială finală);

Vin dacă mă rogi (circumstanțială condițională);

Vin, deși nu m-ai rugat (circumstanțială concesivă);

Vin după cum îmi ceri (circumstanțială modală).

Relevante pentru problematica noastră sunt acele subordonate circumstanțiale care, deși au același relatem, permit mai multe interpretări semantico-sintactice.

În GLR 1966, p. 391–420 se rezervă un capitol intitulat *Principalele conjuncții ale limbii române*, în care se prezintă, detaliat, conjuncțiile coordonatoare și subordonatoare, dar mai ales tipurile de propoziții pe care le pot lega acestea. Un capitol asemănător, intitulat *Valori contextuale*, găsim și în GALR 2005, vol. I, p. 641–643, 647–651. Ambele tratate vorbesc despre *conjuncții subordonatoare specializate*, care introduc numai un anumit tip de subordonate (*fiindcă*, *deoarece*, *încât* etc.), și *conjuncții subordonatoare nespecializate*, universale, care pot introduce subordonate diferite, purtătoare ale unor valori semantice mai variate (*că*, *să*, *dacă*, *de*).

În aceeași clasă a conjuncțiilor, provenite din alte părți de vorbire, sunt introduse, de către cele două lucrări, și pro-adverbele relative *unde*, *când*, *cum*, *cât*. „Unele adverbe își pierd sensul original când sunt folosite ca elemente de legătură. În această situație, funcțiunea de complement circumstanțial trece pe plan secundar” (GLR 1966, p. 319: *Lucrează cum poate* (circumstanțială modală – „cum modal”), *Cum a ajuns, s-a culcat* (circumstanțială temporală – „cum temporal”),

⁵ Interpretare propusă de D. D. Drașoveanu, în Drașoveanu, Dumitrașcu, Zdrengea 1966, p. 46–47.

⁶ Interpretare propusă de Alexandru Steer (1999).

Cum nu a învățat, a luat notă mică (circumstanțială cauzală – „cum cauzal”). În ultimele două enunțuri, adverbul relativ a suferit un proces de desemantizare, dobândind statut de conjuncție subordonatoare. **Cum ar fi, tot trebuie să îl respecti** (circumstanțială concesivă) etc.

În unele lucrări de specialitate⁷, valorile semantico-sintactice pe care le pot avea diferitele propoziții subordonate circumstanțiale sunt interpretate ca fiind *nuanțe*. În ceea ce ne privește, considerăm că aceste nuanțe sunt, de fapt, fenomenalizări ale omonimiei și ambiguității sintactice. Iată câteva exemple (*apud* Goian 1992):

Pe când tu te distrai, eu munceam (circumstanțială de timp cu nuanță opozițională);

A ajuns odată cu cine plecase înainte (circumstanțială de timp cu nuanță sociativă);

Sunt fericită acum, cu cât nu mă așteptam la asta (circumstanțială de mod cu nuanță cauzală).

*

Obiectivele lucrării noastre au fost, pe de o parte, unele teoretice, iar, pe de altă parte, descriptive și explicative. Inventarierea și examinarea diverselor tipuri de ambiguitate obligă la judecarea cu atenție a oricărei construcții, atât în comunicarea orală, cât și în cea scrisă.

Prin cele enunțate pe parcursul lucrării, suntem convinși că omonimia sintactică, deși o problemă de sintaxă, ar trebui studiată în relație cu fonetica, semantica, morfologia, pragmatica și stilistica, în temeiul interdependenței dintre compartimentele limbii.

Totodată, drept consecință a acestei interdependențe, considerăm că descrierea sintaxei oricărei limbi ar trebui să aibă în vedere un capitol intitulat *Omonimia și ambiguitatea sintactică*.

BIBLIOGRAFIE

- Dragomirescu 1975 = Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Drașoveanu 1997 = D.D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Drașoveanu, Dumitrașcu, Zdrengea 1966 = D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrengea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, Editura Științifică.
- Dumitrașcu 1968 = P. Dumitrașcu, *Analiza stilistică a poeziei lui M. Eminescu „Și dacă...”*, în StUBB, series Philologia, fasc. 1, p. 39–46.
- GLR 1966 = *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R.
- GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Goian 1992 = Maria Emilia Goian, *Limba română. Probleme de sintaxă*, București, Editura Recif.

⁷ Goian 1992; GLR 1966 ș.a.

- Hoarță Cărăușu 2005 = Luminița Hoarță Cărăușu, *Limba și literatura română. Curs de sintaxă a limbii române: sinonimia și omonimia sintactică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Hodiș 1970 = Viorel Hodiș, *Propoziții subordonate omonime*, în CL, XIX, nr. 1, p. 27–30.
- Neamțu 2007 = G.G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții*. Ediția a II-a, Pitești, Editura Paralela 45.
- Petrescu 2003 = Maria Petrescu, *Subiective sau circumstanțiale subordonate introduse prin **dacă**, **unde**, **când***, în „Annales Universitatis Apulensis”, series Philologica, IV, nr. 1, p. 237–243.
- Steer 1999 = Alexandru Steer, „Și dacă ramuri bat în geam...”. Un „și iterativum”, în „Adevărul literar și artistic”, 2 martie, p. 8–9.
- Vulișici Alexandrescu 1995 = Maria Vulișici Alexandrescu, *Sintaxa limbii române*, Oradea, Imprimeria de Vest.
- Vulișici Alexandrescu 1997–2000 = Maria Vulișici Alexandrescu, *Numele predicativ exprimat prin adverb*, în „Analele Universității din Oradea”, Filologie, IV, p. 5–14.
- Vulișici Alexandrescu 2001 = Maria Vulișici Alexandrescu, *O posibilă valoare morfologică a lui „cum”*, în „Analele Universității din Oradea”. Volum omagial, I, p. 471–473.
- Vulișici Alexandrescu 2001 = Maria Vulișici Alexandrescu, *CUM – conectiv interpropozițional*, în „Analele Universității din Oradea”, Limba și literatura română, I, p. 156–163.

ASPECTS OF SYNTACTICAL HOMONYMY AND AMBIGUITY (II) (Abstract)

In this article we discuss about some situations of syntactical ambiguity: the Subjective Genitive versus Objective Genitive, the ambiguity of the Gerund, the syntactical ambiguity generated by interpreting the Gerundial Predicative Adjunct, the ambiguity of the Participle, the Genitive Nominal Attribute versus the Dative Indirect Object, the Dative Pronominal Attribute versus the Dative Indirect Object, the homonymous subordinate clauses.

Cuvinte-cheie: *omonimie sintactică, ambiguitate, dezambiguizare, competență lingvistică, GTG, structură de suprafață, structură de adâncime.*

Keywords: *syntactical homonymy, ambiguity, disambiguation, linguistic competence, GTG, surface structure, deep structure.*

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
valentin.roman31@yahoo.com